

Eugeniusz Cyniak

Działalność polonistyczna Juliusza Saloniego w dwudziestoleciu międzywojennym

Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature 30, 271-283

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EUGENIUSZ CYNIAK

DZIAŁALNOŚĆ POLONISTYCZNA JULIUSZA SALONIEGO W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Niezwykle ciekawa sylwetka twórcza Juliusza Saloniego, wybitnego polonisty lat międzywojennych, wnikliwego badacza dramatów Wyspiańskiego i Mickiewicza, mimo upływu dziesięcioletniego okresu od chwili zgonu (1963 r.), nie ma dotychczas większego opracowania poza kilkoma wspomnieniami okolicznościowymi. Julian Wojciech Saloni urodził się w ziemi rzeszowskiej, w Przeworsku w 1891 r.¹ Ojciec Juliusza, Aleksander Saloni (1866—1937) znany pedagog i badacz folklorysta odznaczał się szczególną pasją zbierania materiałów etnograficznych, których wyniki publikował w „Wiśle” (*Lud wiejski w okolicy Przeworska 1897—1899*) i w „Materiałach Antropologicznych, Archeologicznych i Etnograficznych” wydawanych przez Komisję Antropologiczną AU (*Lud tańcucki 1902, Lud rzeszowski 1908, Zaściankowa szlachta polska w Delejowie — 1913*). W roku 1905 został członkiem Komisji Polskiej w ministerialnym wydawnictwie austriackim „Das Volkslied in Oesterreich”, zaś od roku 1913 był członkiem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności².

Nie bez wpływu pozostały prace folklorystyczne i zainteresowania naukowo-badawcze ojca na umysłowość syna — absolwenta powszechnej szkoły w Rzeszowie, ucznia gimnazjum filologicznego w Stanisławowie, a następnie słuchacza wydziału filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego. W okresie studiów (1909—1913) Juliusz Saloni był stypendystą Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i wychowankiem najwybitniejszych wówczas profesorów lwowskich uczelni — Józefa Kallenbacha, Wilhelma Bruchnałskiego i Adama Antoniego Kryńskiego. Z ostatnich lat studiów pochodzą nieogłoszone prace J. Saloniego: o Marcinie Molskim

¹ W publikacjach Julian Saloni prawie wyłącznie posługiwał się imieniem Juliusz, nadto pseudonimami: Wojciech Zagozda i Władysław Krzykowski oraz kryptonimem J. S.

² J. Saloni: *Aleksander Saloni* (biografia — maszynopis); *Aleksander Saloni* (nekrolog), „Przegląd Pedagogiczny” 1937, nr 16, s. 258; *Aleksander Saloni* (hasło), [w:] *Słownik folkloru polskiego* pod red. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1965.

(1911 r.) i prawdopodobnie druga o reformach KEN-u, obie pozostające w depozycie J. Kallenbacha³. W tym samym czasie po raz pierwszy objawił J. Saloni zainteresowania ludowym ruchem artystycznym⁴. W latach następnych intensywnie dokształcał się i poważnie pogłębił wiedzę z zakresu literatury, filozofii i pedagogiki. Owocem samodzielnych studiów są publikacje w „Pamiętniku Literackim”, „Krytyce” i „Kronice” lwowskiej oraz edytorские opracowanie poezji A. Dobrowolskiego⁵. Prace te powstały w warunkach aktywnej działalności w niepodległościowym ruchu „Zarzewia” i „Drużyn Strzeleckich”, następnie zaś — w czasie uczestnictwa w działaniach wojennych, które trwały z niewielkimi przerwami do roku 1920⁶.

Po skończeniu studiów (1913 r.) J. Saloni podjął pracę dydaktyczną jako nauczyciel języka polskiego w państwowym seminarium męskim i łączył ją przez pewien czas z obowiązkami dyrektora Bursy Grunwaldzkiej we Lwowie. Od roku 1916 wyraźnie zaznaczył się żywszy rozwój jego zainteresowań pedagogicznych i psychologicznych. Nawiązał wówczas J. Saloni współpracę z Polskim Towarzystwem Pedagogicznym i jego organem wydawniczym — „Czasopismem Pedagogicznym”⁷. Niewiele później rozpoczął działalność w Towarzystwie Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie, a w wydany przez nie „Muzeum” od roku 1919 został członkiem komisji redakcyjnej i referentem do spraw seminariów nauczycielskich. W tym samym roku jako sekretarz TNSW i kierownik sekcji szkół początkowych opracował projekt reformy seminariów nauczycielskich. Równocześnie w specjalnych publikacjach polemizował z W. Spasowskim, H. Rowidem

³ *Spis prac naukowych dra Juliusza Saloniego*, akta personalne J. Saloniego w archiwum Uniwersytetu Łódzkiego.

⁴ [Artykuł o Adamie Staszczuku], „Poradnik Teatrów i Chórów Włościańskich” 1912.

⁵ J. Saloni, *Zasady estetyki Sobieskiego*, „Pamiętnik Literacki” 1914 (wiadomość podaję na podstawie *Spisu prac...*, por. poz. 3. W „Pamiętniku Literackim” pozycji nie stwierdziłem); M. Staszewski, *Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym*, t. I, Kraków 1912. Rec. J. Saloni, tamże 1913, s. 110—116; W. Horodyski, *Bronisław Trentowski 1808—1869*, Kraków 1913. Rec. J. Saloni, „Krytyka” 1914, t. III, s. 131—132; J. Saloni, *Geneza psychologiczna „Kazań sejmowych” Skarżgi*, „Kronika” 1914 (wiadomość podaję na podstawie *Spisu prac...*, poz. 3); A. Dobrowolski, *Lećcie me pieśni*, opr. J. Saloni, Lwów 1914.

⁶ H. Bagiński, *U podstaw organizacji wojska polskiego 1908—1914*, Warszawa 1935; *Zarzewie, Polskie drużyny strzeleckie*, „Materiały do historii ruchu niepodległościowego”, z. 8, s. 64; Z. Saloni, *Saloni Juliusz*.

⁷ *Cykl wykładów wygłoszonych w Polskim Towarzystwie Pedagogicznym w r. 1916/1917*, red. J. Saloni, Lwów 1918, s. 176. Tu: J. Saloni, *O ideale i celu wychowania narodowego*, s. 29—48; J. Saloni, *Metoda, cel i znaczenie pedagogiki eksperymentalnej*, „Czasopismo Pedagogiczne” 1917, s. 58—65.

i W. Bruchnalskim na temat kształcenia nauczycieli ludowych⁸. Wypracowaną w ten sposób propozycję reformy seminariów nauczycielskich — jako przedstawiciel lwowskiego TNSW — przedłożył ministerstwu, a następnie w 1922 roku przedstawił na Sejmie Nauczycielskim w Warszawie. Otrzymał wówczas od naczelnika wydziału MWRiOP, Władysława Radwana propozycję współpracy w charakterze instruktora nauczania języka polskiego w szkołach średnich. Wraz z objęciem nowego stanowiska przeniósł się w 1922 r. na stałe do Warszawy⁹.

Stanowisko instruktora do spraw nauczania języka polskiego (pierwsza tego rodzaju instytucja w Polsce¹⁰) początkowo w seminariach nauczycielskich, potem w szkołach średnich zajmował Saloni do 1936 r. Wtedy to wskutek niezaaprobowania jędrzejewiczowskiej reformy programów licealnych zrezygnował z pracy w ministerstwie i objął kierownictwo ogniska metodycznego przy gimnazjum Królowej Jadwigi w Warszawie. Jako instruktor ministerialny organizował Saloni kursy i konferencje, zakładał ogniska metodyczne i opiekował się nimi. Odwiedzał i poznawał główne ośrodki polonistyki szkolnej, w których popularyzował współczesną myśl pedagogiczną i literacką. Z inicjatywy Saloniego w latach trzydziestych powstał warszawski Klub Polonistów, który potem przekształcił się w ogólnopolskie Towarzystwo Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej. Przez pewien okres pełnił Saloni funkcję przewodniczącego Towarzystwa, następnie został członkiem zarządu głównego. Program Towarzystwa zakładał wszechstronny rozwój polonistyki i organizacyjne zrzeszenie ogółu nauczycieli języka polskiego¹¹. Jego realizacja wyrażała się w popieraniu wydawnictw zwartych i czasopism dydaktycznych („Polonista”). Zwoływanie posiedzeń naukowych, zjazdów polonistycznych i kursów metodycznych, przygotowywanie i wygłaszanie wykładów i odczytów dla nauczycieli — to jeden kierunek pracy zarządu i członków pierwszego w kraju Towarzystwa Polonistów. Niezależnie od tego organizowano spotkania z pisarzami i wybitnymi badaczami literatury. Prowadzone wówczas

⁸ J. Saloni, *Seminaria nauczycielskie w Polsce*, „Muzeum” 1919, nr 2, s. 122—124; H. Rowid, *Reforma kształcenia nauczycieli ludowych*, Kraków 1917. Rec. J. Saloni, „Muzeum” 1919, z. 5, s. 187—192; W. Spasowski, *Wzorowe seminaria nauczycielskie*, Warszawa 1920. Rec. J. Saloni, „Muzeum” 1921, z. 1—2, s. 85—88; J. Saloni, *Nauki pedagogiczne w seminariach nauczycielskich*, „Muzeum” 1921, z. 1—2, s. 51—60.

⁹ *Biografia* [Juliusza Saloniego — maszynopis], akta personalne Juliusza Saloniego w archiwum Teatru Ziemi Łódzkiej.

¹⁰ J. Kijas, *Organizacja ruchu metodycznego w zakresie nauczania języka polskiego w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1962, nr 2.

¹¹ *Najważniejsze postanowienia statutu Tow. Polonistów R.P.*, „Polonista” 1937, z. 5 (okładka).

dyskusje ogniskujące się zwłaszcza wokół metodologii badań literackich, spowodowały powstanie „Życia Literackiego”.

Poznanie podczas pracy w ministerstwie środowisk polonistycznych inspirowało Salonia do założenia „Polonisty”, pierwszego pisma poświęconego metodyce języka polskiego we wszystkich typach szkół podstawowych i średnich. Powołany w roku 1930 przez II Ogólnopolski Zjazd Polonistów w Krakowie do organizacji tego wydawnictwa, zainicjował je w kilka miesięcy później i do roku 1934 redagował wspólnie z Władysławem Szyszkowskim, Leonem Płoszewskim i Włodzimierzem Gałęckim¹². Od tego roku objął Saloni naczelną redakcję pisma i sprawował ją nieprzerwanie do wybuchu drugiej wojny światowej. „Polonista”, pismo wydawane przez Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, od 1936 r. stało się organem TPRP. Publikowało ono prace nauczycieli języka polskiego, wybitnych pedagogów, badaczy literatury i języka, wśród których pojawiają się nazwiska: J. Birkenmajera, J. Kleinera, Z. Klemensiewicza, K. Górskiego, A. Kryńskiego, J. Krzyżanowskiego, B. Suchodolskiego, Z. Szmydtowej i innych. Bogaty dział informacyjny mienił się rzeczowymi recenzjami piśnianymi przez T. Benniego, A. Drogoszewskiego, J. Kulczycką-Saloni, S. Kołaczewskiego, J. N. Millera, L. Płoszewskiego, H. Schipperera i W. Szyszkowskiego. Obydwa działy „Polonisty” wydawniczo zasilał pracami metodycznymi i literackimi redaktor naczelny — Juliusz Saloni. Pod jego kierownictwem pismo zawierało pełny obraz życia polonistycznego i rozwijającej się myśli dydaktycznej lat trzydziestych. Po przerwie wojennej wznowił je w 1946 r. z inicjatywy J. Salonia Oddział Łódzki Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza przy współudziale Spółdzielni Wydawniczej „Polonista”. Redakcję naczelną przekazuje J. Saloni nowemu komitetowi redakcyjnemu (J. Z. Jakubowski, A. Mirkowicz, E. Sawrymowicz), na czele którego od 1948 r. stanął J. Z. Jakubowski, a pismo zostało przekształcone (pod zmienionym tytułem) w organ Ministerstwa Oświaty. Nowo powstała „Polonistyka” obchodząca w roku bieżącym dwudziestosiedmioletnie istnienia, kontynuuje w najogólniejszym zarysie profil wydawniczy pisma Juliusza Salonia.

Przez cały okres działalności instruktorskiej i redaktorskiej J. Saloni czynny był jako nauczyciel języka polskiego w gimnazjach warszawskich. Pracował wówczas m. in.: w Seminarium Nauczycielskim Męskim im. Konarskiego, Seminarium Nauczycielskim Żeńskim im. Orzeszkowej, Państwowym Gimnazjum im. Lelewela, Państwowym Gimnazjum im. Królowej Jadwigi, Gimnazjum Zgromadzenia Kupców, Gimnazjum Żydowskim Finkla,

¹² *Pamiętnik II Ogólnopolskiego Zjazdu Polonistów w Krakowie, Warszawa—Lwów 1931, s. 172.*

Gimnazjum z Posseltów Szacht-Majerowej¹³. „Jako nauczyciel polonista — stwierdza W. Szyszkowski — zabłysnął wybitnym talentem dydaktycznym i pedagogicznym, podejmując wraz z młodzieżą śmiałe próby ożywienia nauki szkolnej środkami scenicznymi”¹⁴.

Ponad praktyczną stronę dydaktyki języka polskiego wybijały się — w działalności polonistycznej Saloniego — rozważania na temat metodyki literatury i ćwiczeń w mówieniu i pisaniu, zainteresowania nowymi kierunkami pedagogicznymi i twórcza praca wokół programów i podręczników języka polskiego. W poglądach na nauczanie literatury w szkole średniej poddał J. Saloni krytycznej ocenie ówczesne programy języka polskiego i żądał wprowadzenia metod pracy zgodnych z indywidualnością nauczyciela i młodzieży. Proponował racjonalne kryteria doboru lektury, uwzględniające pierwszorzędność materiału literackiego oraz zgodność z zainteresowaniami i rozwojem umysłowym uczniów. Umiarkowane stanowisko historycznoliterackie (typowe dla jego poglądów w latach dwudziestych) wiązał z metodą analityczno-syntetyczną opracowania tekstu¹⁵. Upominał się o przestrzeganie postulatów: estetycznego i artystycznego przeżycia oraz częściowej analizy dzieła literackiego. Obie zasady — uważane przez J. Saloniego za podstawowe — zostały uznane za aktualne i autonomiczne we współczesnej dydaktyce literatury¹⁶. Proces analizy, którego głównym celem wg Saloniego było wyrobienie drogą rozumową sądu o dziele literackim, oparł na założeniach koncepcji Kleinerowskiej. Twierdził wobec tego, że przedmiotem analizy należy uczynić tzw. „zindywidualizowanie i zorganizowanie materiału” (całość materiału słownego), poznawcze wartości treści i jej kompozycję oraz formy rzeczywistości przedstawionej w utworze¹⁷. Analizę utworu literackiego sprowadzał do trzech etapów — intuicyjnego ujmowania całości, badania szczegółowego i wytworzenia sądu ogólnego¹⁸.

Tendencyjnemu wyzyskiwaniu hasła „Polska i polskość” przez programy i podręczniki lat trzydziestych, przeciwstawił się Saloni w artykule *O prawa literatury w nauczaniu*. Żądał uwzględ-

¹³ Z. Saloni, *Saloni Juliusz*.

¹⁴ W. Szyszkowski, *Saloni Juliusz*, „Polonistyka” 1963, nr 4, s. 58. Przygotowana przez J. Saloniego „inscenizacja *Maratonu Ujejskiego* [...] znalazła poczesne miejsce w dziale szkolnym Powszechnej Wystawy Krajowej w 1929 r.”, tamże, s. 58.

¹⁵ J. Saloni, *Nauczanie literatury w seminariach nauczycielskich*, „Ruch Pedagogiczny” 1926, nr 2, s. 41—48, nr 3, s. 82—87, nr 4, s. 105—115.

¹⁶ J. Saloni, *O sztuce czytania*, „Praca Szkolna” 1927, s. 129—133 i 162—168; K. Lausz, *Podstawowe problemy współczesnej metodyki literatury*, Warszawa 1970, s. 124—125.

¹⁷ J. Saloni, *O sztuce czytania*, s. 166.

¹⁸ J. Saloni, *Nauczanie literatury...*, nr 4, s. 108.

niania w doborze lektury tylko „literatury prawdziwej”. Za taką zaś — uważał tylko tę, która rodzi się z „głębokiej potrzeby tworczej” i świadczy o dorobku kulturalnym narodu i ludzkości¹⁹.

Zagadnienie kształcenia sprawności językowej uczniów realizowane poprzez ćwiczenia w mówieniu i pisaniu omówił Saloni w kilku pracach w dwudziestoleciu międzywojennym, a główne ich tezy sformułował raz jeszcze w roku 1946 — u progu tworzenia nowych programów szkolnych. Rozwijanie umiejętności wypowiadania możliwych „treści wewnętrznych” — za pomocą pisma lub słowa — wiązał Saloni z praktycznymi potrzebami życia. Z tego powodu problem ten uczynił najważniejszym wśród autonomicznych celów nauczania języka polskiego. Jemu wyznaczał nadrzędną funkcję — decydującą o doborze i formach wykorzystania materiału nauczania. Wartość jego realizacji, podobnie jak w nauczaniu literatury, uzależniał od stopnia zainteresowania i wielkości przeżycia — rozumianego jako zespół zjawisk rozumowych, logicznych, etycznych i estetycznych — towarzyszących uczniowi w procesie poznawczym²⁰.

Bezpośrednio z metodyką prac pisemnych łączył Saloni ćwiczenia w poprawnej pisowni. Na płaszczyźnie poglądów dydaktycznych przeciwstawił metodzie mechanicznego kształcenia sprawności ortograficznych — reprezentowanej przez H. Rowidę, S. Szobera i K. Drzewieckiego — drogę systematycznego poznawania prawideł ortograficznych i stosowania ich w ćwiczeniach praktycznych²¹.

Zmieniana ustawicznie na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych ortografia polska, stanowiła trudny problem w praktyce szkolnej. Wystąpił wówczas Saloni na łamach „Polonisty” z postulatem ostatecznego ujednoczenia systemu pisowni polskiej i uproszczeniu go poprzez „stopniowe fonetyzowanie i osłabienie zasad: morfologicznej, historyczno-etymologicznej i historyczno-zwyczajowej”²². Postulaty zawarte w wystąpieniach Saloniego wobec systemu ortograficznego opracowanego przez K. Nitscha wywołały w latach trzydziestych szeroką dyskusję w kręgu wy-

¹⁹ J. Saloni, *Oprawa literatury w nauczaniu*, „Polonista” 1937, z. 1, s. 1—3.

²⁰ J. Saloni: *Prace pisemne z języka polskiego w seminariach nauczycielskich*, „Muzeum” 1925, z. 1—2, s. 182; *Wypracowanie piśmienne z języka polskiego*, „Polonista” 1933, z. 4, s. 161—167; *O prozie oratorskiej*, „Życie Literackie” 1938, z. 5, s. 169—181; *Wytyczne realizacji programu języka polskiego w nowym gimnazjum* (współautorzy: J. Dańcewiczowa, W. Szyszkowski, Warszawa 1935); *Wytyczne realizacji programu języka polskiego w nowym gimnazjum* (współautorzy: J. Dańcewiczowa, W. Szyszkowski, Warszawa 1936); *Mówienie i pisanie w szkole powszechnej. Zbiór tez*, „Polonista” 1946, z. 2, s. 33—47.

²¹ J. Saloni, *Prace pisemne...*

²² J. Saloni, *Ortografia w szkole*, „Polonista” 1931, z. 3, s. 92—96.

bitnych językoznawców polskich (T. Benni, W. Doroszewski, H. Koneczna, S. Słoński, S. Szober, K. Nitsch, T. Lehr-Spławiński, J. Rozwandowski, H. Ułaszyn, Z. Klemensiewicz, W. Kuraszkiwicz i inni) oraz na łamach prasy krajowej²³. Wystąpienie instruktora ministerialnego w imieniu polonistów szkolnych w znacznym stopniu przyczyniło się do powołania przez PAU w 1935 r. z inicjatywy MWRiOP specjalnego Komitetu Ortograficznego, który opracował zasady pisowni polskiej zatwierdzone i ogłoszone w 1936 r.

Nieprzeciętne znaczenie dla działalności polonistycznej J. Saloniego miało gruntowne poznanie najnowszych prądów dydaktycznych zawartych w książce *Nauczanie łączne oraz nauczanie języka ojczystego w szkole powszechnej*²⁴. Autor dzieła, Karol Linke, znany badacz Instytutu Pedagogicznego w Wiedniu, oparł swą koncepcję na długoletnich badaniach eksperymentalnych prowadzonych w szkołach austriackich. Saloni chcąc wprowadzić nauczanie języka polskiego na nowe tory współczesnych prądów dydaktycznych, dokonał tłumaczenia i adaptacji książki Linkego na użytek szkoły polskiej. Program nauczania łącznego — wprowadzony drogą ustaw do szkół austriackich — koncentrował proces nauczania wokół tzw. ośrodków życiowych (tematycznych) zgodnych z zainteresowaniami młodzieży i ujętych pod kątem wychowania obywatelskiego. Nie klasyfikował wiedzy na przedmioty nauczania, ani nie przewidywał stałego korzystania z systemu lekcyjnego. Bezwarunkowo domagał się stosowania w praktyce szkolnej zasad szkoły pracy i uwzględnienia czynników psychologicznych. Stanowisko psychologiczne bliskie Saloniemu w dotychczasowych rozważaniach dydaktycznych i praktyce szkolnej, teraz potwierdzone przez książkę Linkego, pozwoliło mu stworzyć oryginalną, tzw. psychologiczną koncepcję nauczania języka polskiego²⁵. W koncepcji tej wyzyskał Saloni wyniki psy-

²³ J. Saloni, *Ortografia PAU*, „Polonista” 1933, z. 1, s. 1—6; K. Nitsch, *Nowa ortografia PAU*, tamże, z. 2, s. 73—75; J. Saloni, *Nowa ortografia PAU*, tamże, z. 3, s. 117—120. Dyskusja w innych pismach: „Język Polski” (1932), „Kurier Codzienny” (1933), „Gazeta Literacka” (1933), „Wiadomości Literackie” (1933), „Znak” (1933); nadto: W. Doroszewski, *Pisownia polska w ostatnich wydaniach*, Warszawa 1933. Ostatni raz w sprawie reformy ortografii zabrał Saloni głos w Łodzi w 1945 r. wywołując również dyskusję w prasie lokalnej; J. Saloni, *Tajemnice pisowni polskiej*, „Głos Ludu” 1945, nr 127, s. 3; H. Ułaszyn, *Jeszcze w sprawie pisowni*, tamże, nr 152; J. Wyszomirski, *Chód na linie*, „Rzeczpospolita” 1945 (kwiecień); tenże, „*Filologia i lingwistyka*” prof. H. Ułaszyna, „Rzeczpospolita” 1945, nr 141.

²⁴ K. Linke, *Nauczanie łączne oraz nauczanie języka ojczystego w szkole powszechnej*, przełożył, opracował i wstępem opatrzył J. Saloni, Warszawa 1933.

²⁵ Zainteresowania psychologiczne J. Saloniego występują m. in. w pracach: J. Saloni, *Cykl wykładów...*, F. Baumgarten, *Badania u-*

chologii eksperymentalnej, zwłaszcza w zakresie zamięłowań czytelniczych i na ich podstawie pragnął oprzeć układ oraz dobór lektury, jak i źródła tematyki ćwiczeń w mówieniu i pisaniu. Główne założenia tej koncepcji wykorzystał Saloni w konstrukcji podręczników szkolnych, a reforma jędrzejewiczowska wprowadziła je do programu szkoły podstawowej²⁶.

Saloni troskliwie zabiegał o przeniesienie własnych poglądów dydaktycznych na teren praktycznego działania. Drogi wiodące do realizacji tego celu wyznaczyły dwa nowe kierunki działalności polonistycznej, ześrodkowane wokół programów i podręczników. Pracę nad reformą programów szkolnych prowadził nieprzerwanie w okresie międzywojennym, a zamknął ją wystąpieniem na łamach „Polonisty” w roku 1946.

W wieloletniej działalności Saloniego nad programami, głównym ośrodkiem zainteresowań były seminaria nauczycielskie. Ich reformie poświęcił szereg prac w latach dwudziestych. Wymienić tu należy przede wszystkim referat wygłoszony w Krakowie na II Ogólnopolskim Zjeździe Polonistów w 1930 r. Historycznoliterackiemu pogładowi na dydaktykę literatury w seminarium przeciwstawił zupełnie nową, tzw. ahistoryczną koncepcję jej traktowania. Oparł ją na zasadzie koncentracji treści nauczania wynikającej z psychologicznego rozwoju młodzieży. Pogląd ten został przyjęty przez zjazd, lecz w celu weryfikacji miał być wprowadzony tylko w specjalnie przygotowanych seminariach eksperymentalnych²⁷. W następnym dziesięcioleciu nad publikacje w prasie pedagogicznej i wydawnictwa warszawskiego Klubu Polonistów poświęcone sprawom programowym, wybijają się wystąpienie we Lwowie na Zjeździe Naukowym im. I. Krasickiego w roku 1935. Przeprowadzona już wcześniej reforma programów szkół średnich w kierunku osi tematycznej „Polska i jej kultura” ze względu na przygotowanie kadry nauczycielskiej, wymagała (wg Saloniego) konsekwentnej reformy uniwersyteckich studiów polonistycznych²⁸. W wysiłkach Saloniego skierowanych na konstrukcję programów języka polskiego wart jest odnotowania ostatni jego artykuł poświęcony tej sprawie, a ogłoszony w 1946 r. w „Poloniście”. Z zupełną konsekwencją Saloni podtrzymywał w nim swoje stanowisko wyrażone przed dziesięć laty.

zdolnień zawodowych, przekł. J. Saloni, Warszawa 1930; J. Saloni, *Psychologiczne zasady wychowania a nauczanie języka ojczystego*, „Polonista” 1933, z. 3, s. 97—101; Linke, *op. cit.*

²⁶ Lausz, *op. cit.*, s. 215.

²⁷ J. Saloni: *Seminaria nauczycielskie w Polsce; Nauczanie literatury w seminariach nauczycielskich; O nowe zasady konstrukcyjne programu języka polskiego w seminariach*, [w:] *Pamiętnik II Ogólnopolskiego Zjazdu Polonistów w Krakowie 1930 r.*, s. 71—83.

²⁸ J. Saloni, *Nowe programy gimnazjum a studium uniwersyteckie*

Twierdził, że przedmiot zwany „językiem polskim” jak każdy inny ma swoje trwałe autonomiczne cele nauczania, których nie mogą przesłaniać żadne cele wychowawcze²⁹.

W parze z intensywną działalnością wokół reformy programów szkolnych rozpoczął się w latach trzydziestych nurt twórczej pracy nad podręcznikami. W okresie przedwojennym Saloni wspólnie z Antonim Mikulskim, Józefą i Franciszką Rytłami opracował podręczniki dla klasy I, II i III szkoły podstawowej; zaś z Władysławą Stetkiewiczówną dla klas V i VI³⁰. We współpracy z Julianem Krzyżanowskim przygotował podręcznik *Z pracy ducha* przeznaczony dla klas II i IV szkoły średniej³¹. Plan opracowania serii podręczników dla obydwu poziomów nauczania został przerwany w 1939 r. W pierwszych latach po wojnie wspólnie z Jerzym Kreczmarem opracował dwa podręczniki dla szkoły podstawowej (kl. VI i VII) oraz dla szkoły średniej *Drogi i rozdroża* — sześciotomową antologię tekstów z dziejów literatury i kultury polskiej³².

Prawie wszystkie podręczniki opracowane przez Saloniego zostały opatrzone przewodnikami napisanymi przez samego autora lub przez wybitnych metodyków literatury. Podręczniki Saloniego o rzadkiej wartości wychowawczej i dydaktycznej cieszyły

polonistyki, [w:] *Zjazd Naukowy im. I. Krasickiego we Lwowie 1935 r. Księga referatów*, z. 3, Lwów 1936, s. 494—502; tenże, *Wytyczne realizacji programu języka polskiego w nowym gimnazjum*.

²⁹ J. Saloni: *O celach nauczania języka polskiego*, „Polonista” 1936, s. 97—102; *Czego oczekujemy od nowych programów języka polskiego*, „Polonista” 1946, z. 1, s. 2—5.

³⁰ J. Rytłowa, J. Saloni, F. Rytel, *U nas. Elementarz dla wsi. Metoda wyrazowa*, Lwów 1937, 1939; A. Mikulski, J. Saloni, W Lipkach. *Czytanki polskie dla II klasy szkoły powszechnej*, Lwów 1933, 1934, 1937 (współautorzy: J. F. Rytłowie); J. Rytłowa, F. Rytel, J. Saloni, *Ku Polsce. Podręcznik do nauki języka polskiego dla III klasy szkół powszechnych pierwszego stopnia. Kurs B*, Lwów 1937, *Kurs A*, Lwów 1938; J. Rytłowa, F. Rytel, J. Saloni, *Za miedzą graniczną. Czytanki na klasę III szkół powszechnych wiejskich drugiego i trzeciego stopnia*, Lwów 1938; J. Saloni, W. Stetkiewiczówna, *W ojczyźnie. Czytanki dla kl. V szkół powszechnych 2 i 3 stopnia*, Lwów 1939; J. Saloni, W. Stetkiewiczówna, *Na ziemskim globie. Podręcznik do nauki języka polskiego dla kl. VI szkół powszechnych 3 stopnia*, Lwów 1938.

³¹ J. Krzyżanowski, J. Saloni, *Z pracy ducha. Podręcznik do nauki języka polskiego. Dla II klasy gimnazjów ogólnokształcących*, Lwów 1933, 1938, 1939; *Z pracy ducha. Podręcznik do nauki języka polskiego. Dla kl. IV gimnazjów ogólnokształcących*, Lwów 1939.

³² J. Kreczmar, J. Saloni, *Na przełomie. Wypisy polskie dla kl. VI szkoły podstawowej*, Warszawa 1946, 1947, 1948; *Nad poziomym. Wypisy polskie dla VII klasy szkoły powszechnej*, Warszawa 1946, 1947; *Drogi i rozdroża. Cz. I. Wypisy polskie dla klasy I gimnazjum*, t. 1 i 2, Warszawa 1943, *Cz. II. Wypisy polskie dla klasy II gimnazjum*, t. 1 i 2, Warszawa 1947, *Cz. III. Wypisy polskie dla klasy III gimnazjum*, t. 1 i 2, Warszawa 1947—48.

się zasłużonym uznaniem u polonistów szkolnych i powodzeniem u młodzieży. Wśród nich wyjątkowe walory posiadały czytanki *W Lipkach* przeznaczone dla drugiej klasy szkół wiejskich. Dobre tekstów, w znacznej części pisanych przez Saloniego, ozdobiony barwnymi ilustracjami w pełni odpowiadał zainteresowaniom i rozwojowi umysłowemu dziecka wiejskiego. Podręczniki Saloniego chociaż nieraz nachylone do ówczesnych haseł programowych, były jednak skonstruowane na zasadach poglądów dydaktycznych autora. Uwzględniały więc w doborze materiału postulat „pierwszorzędności” tekstów literackich i ich zgodność z zainteresowaniami i wymaganiami psychologicznymi. Opierały się na zasadzie priorytetu języka polskiego wśród innych przedmiotów w zakresie kształcenia umiejętności wyrażania myśli w mowie i piśmie³³.

W działalności polonistycznej Saloniego w dwudziestoleciu międzywojennym poza głównym nurtem dydaktyki szkolnej nie miało znaczenie odgrywają badania i prace literackie. Historyczno- i teoretycznoliterackie zainteresowania koncentrowały się zwłaszcza na dramaturgii Wyspiańskiego. Rozpoczęte jeszcze w latach dwudziestych badania zostały uwieńczone rozprawą doktorską w 1930 r. na temat stylu i kompozycji *Nocy listopadowej*. Podając analizie jeden z najtrudniejszych dramatów Wyspiańskiego Saloni zwrócił uwagę — w przeciwieństwie do krytyki dotychczasowej — na stronę estetyczno-formalną utworu. Dostrzegł harmonijny spłot różnorodnych elementów kompozycyjnych, zwłaszcza mistrzowskie łączenie pierwiastków klasycznych (elementy akcji, historyczność przedstawionej rzeczywistości) ze współczesnymi (Maeterlinckowska nastrojowość, technika Wagnerowskiego dramatu muzycznego). Gruntowna analiza *Nocy listopadowej* pomogła mu wykryć nowatorskie elementy tej sztuki w ewolucyjnym szeregu dramatów Wyspiańskiego. Jako przykłady służyć mogą zindywidualizowanie języka bohaterów i jego stylizacje w obrębie środowiska oraz powiązanie rzeczywistości ziemskiej z bóstwami świata mitycznego. Dramaty Wyspiańskiego, a przede wszystkim *Noc listopadowa* jako synteza arcyzmu tego twórcy znajdowały się w kręgu badań literackich Saloniego zarówno w latach trzydziestych w Warszawie jak i w okresie powojennym w Łodzi³⁴.

³³ Z. Saloni, *Saloni Juliusz*.

³⁴ J. Saloni: *Język „Nocy listopadowej” Wyspiańskiego*, „Życie Literackie” 1932; *Język dzieł Wyspiańskiego*, „Gazeta Literacka” 1932, nr 3, s. 52—54; *Stanisław Wyspiański*, „Ogniwo” 1932, nr 9, s. 273—281; *Stanisław Wyspiański*, „Przegląd Pedagogiczny” 1932, z. 35, s. 698—701; *Kompozycja języka w „Nocy listopadowej”*, „Życie Literackie” 1937, z. 1, s. 20—23, z. 2, s. 63—67. Ważniejsze prace powojenne: *Kompozycja „Nocy listopadowej” Stanisława Wyspiańskiego*, „Prace Polonistyczne” 1940/1946,

Poza pracami omawiającymi dramaturgię Wyspiańskiego, ogłosił Saloni w okresie międzywojennym kilka rozpraw i drobniejszych artykułów o C. K. Norwidzie, J. Żuławskim i H. Maleskiej oraz o prozie retorycznej i wzajemnych relacjach prozy i poezji. Wszystkie te prace nie stanowią jednak poważniejszych pozycji w jego badaniach literackich.

Na międzywojenny dorobek polonistyczny badacza dramatów Wyspiańskiego złożyły się zapoczątkowane jeszcze w okresie lwowskim prace edytorskie i redaktorskie. W działalności tej niewątpliwie miejsce pierwsze przysługuje współpracy z Instytutem Wydawniczym „Biblioteka Polska”, w którym z inicjatywy Saloniego została założona „Biblioteka Komentarzy do Dzieł Stanisława Wyspiańskiego”, funkcjonująca pod redakcją jej twórcy. W serii tego wydawnictwa ukazały się edycje *Warszawianki* (1938, 1939) i *Wyzwolenia* (1939) opracowane przez Saloniego, oraz *Wesela* przygotowanego przez L. Płoszewskiego. Wcześniej jeszcze zaznaczyła się współpraca z „Wielką Biblioteką”, w wyniku której Saloni ogłosił na użytek szkół średnich komentowane wydania *Grażyny* A. Mickiewicza, *Warszawianki*, *Nocy listopadowej* i *Lelewela* S. Wyspiańskiego. Odnotować też warto edytorskie opracowanie *Na przełęczu* S. Witkiewicza oraz inicjatywę utworzenia „Biblioteki Pamiętnika Literackiego”, w której m. in. wydano *Paralele* J. Krzyżanowskiego i *Poeta — malarz* T. Makowieckiego.

Opracowania edytorskie Saloniego, jakkolwiek tworzone w celu zaspokojenia potrzeb szkolnych, spełniały jednocześnie podstawowe wymagania naukowe. Ich autor zwykle samo dzieło literackie (tekst) czynił przedmiotem komentarza rzeczowego. Wbrew dotychczasowym opracowaniom edytorskim skupiającym się na zagadnieniach genetycznych, filozoficznych, społecznych czy etycznych, zajmował się Saloni wyjaśnianiem trudnej formy i kompozycji utworów dramatycznych. Rzetelnie zebrany i problemowo ułożony materiał oświetlający genezę, dzieje i recepcję dramatów był doskonałym źródłem wiadomości, na podstawie którego czytelnik mógł samodzielnie wyrobić sąd o dziele literackim. Ilustracje do akcji utworów i wydarzeń z nią związanych, wskazówki bibliograficzne i „wzory zagadnień do opracowania” były stałymi elementami prawie każdej edycji.

Niemalą inicjatywą w dziedzinie osiągnięć polonistycznych Saloniego było założenie i redagowanie w latach 1937—1939

S. IV, s. 73—92; *Dramaty Wyspiańskiego o powstaniu listopadowym*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterdziestolecia pracy naukowej Prof. Dra Juliusza Kleimera*, Łódź 1949, s. 467—504; *Elementy wyobraźniowe i uczuciowe w języku „Nocy listopadowej”*, „Prace Filologiczne” 1965, t. 18, cz. 4, s. 319—325.

i 1946—1947 „Życia Literackiego”, drugiego obok „Polonisty” organu Towarzystwa Polonistów, wydawanego przez Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”. „Życie Literackie” służyło rozważaniom metodologicznym w zakresie badania zjawisk literackich. W pełni odzwierciedliło ono współczesne kierunki i tendencje panujące w nauce o literaturze.

Poza badaniami naukowymi Saloni związał się z literaturą poprzez własną twórczość prozaiczną i poetycką przeznaczoną głównie dla dzieci i młodzieży. Trwałą niewątpliwie pozycją w tym dorobku jest „misterium kolędniczek z interludiami” — *Jasełka Pana Jezusowe*³⁵. Są one — jak stwierdza autor we wstępie — „próbą rekonstrukcji widowiska kolędniczego”, którego pierwsze źródła tkwią „w średniowiecznym misterium o Narodzeniu”. Pięcioaktową sztukę napisaną dla teatru szkolnego łączą pod względem kompozycyjnym w jednolitą całość motywy bohaterów, których celem jest ukazanie problemu walki dobra i zła. Misterium kolędniczek zostało stworzone na podstawie materiałów etnograficznych Aleksandra Saloniego i Oskara Kolberga. W rozwoju działalności teatrologicznej Juliusza Saloniego *Jasełka Pana Jezusowe* stanowią ważne ogniwo, łączące pierwsze zainteresowania ruchem ludowym z okresu lwowskiego, z nurtem pracy teatralnej na terenie Łodzi. Z kręgu tych samych zainteresowań wyrosła w połowie lat trzydziestych *Komedyjka*. Jest ona artystyczną inscenizacją bajki o Janku z *Kordiana* J. Słowackiego, opracowaną także dla teatrów szkolnych³⁶. Drugi kierunek literackiej twórczości Saloniego reprezentują baśnie *Po drodze* oraz teksty, przeważnie o wartościach wychowawczych i dydaktycznych, zamieszczone w podręcznikach dla szkoły podstawowej³⁷. W dorobku literackim Saloniego odrębną pozycję zajmują tłumaczenia z literatury pięknej. Z okresu omawianego pochodzi przekład francuskiej powieści *Sens śmierci* P. Bourgeta (1925)³⁸. Twórczość literacka Saloniego zespolona tematyką dziecięcą i młodzieżową w dwudziestoleciu międzywojennym, objawiła się w okresie następnym — jak świadczą rękopisy — w licznych tłumaczeniach i utworach poetyckich.

Przedstawiony zarys osiągnięć dydaktycznych, badawczych i twórczych Juliusza Saloniego świadczy o jego nieprzeciętnej pozycji w dziejach szkolnej polonistyki przedwojennej. Juliusz

³⁵ J. Saloni, *Jasełka Pana Jezusowe. Misterium kolędniczek w pięciu obrazach z interludiami*, Lwów [1926].

³⁶ J. Saloni, *Komedyjka*, „Teatr w szkole” 1935/36, nr 2, s. 39—44, nr 3, s. 75—81.

³⁷ J. Saloni, *Po drodze. Bajki*, Warszawa 1928, Biblioteka Książek Różnych nr 29.

³⁸ P. Bourget, *Sens śmierci*, przekład J. Saloni, Warszawa 1925, Biblioteka Dzieł Wyborowych.

Saloni zasłynął jako niezwykle organizator i wybitny dydaktyk — reformator programów i twórca doskonałych podręczników szkolnych. W nauczaniu języka polskiego wykazał niepospolite umiejętności i talent pedagogiczny. Jako instruktor ministerialny i polonista popularyzował i tworzył nowe koncepcje w dziedzinie metodyki języka polskiego. Na polu nauki o literaturze zasłużył się jako rzetelny badacz i pierwszy, dociekliwy komentator złożonej dramaturgii Wyspiańskiego, który trudne zagadnienia genetyczne i stylistyczno-kompozycyjne przyswoił inteligencji polskiej lat trzydziestych. Omówiony dorobek J. Saloniego z okresu dwudziestolecia międzywojennego nie kończy jego drogi twórczej. Stanowi jednak zamkniętą całość pod względem rozwoju poszczególnych wątków działalności polonistycznej, które funkcjonują we wzajemnym uwarunkowaniu i zespalają się na płaszczyźnie celów, którym służą. Granice chronologiczne całości, o której mowa, wyznaczone przez lata 1922—1939 są punktami zwrotnymi w życiu oraz w rozwoju poglądów dydaktycznych i zainteresowań badawczych Juliusza Saloniego, chociaż ich symptomy objawiły się o wiele wcześniej, a kontynuacje objęły pierwsze lata powojenne.

W następnym — łódzkim okresie życia i twórczości (1945—1963) — główne wątki twórcze lat dwudziestych i trzydziestych reaktywowane na krótko (dydaktyka szkolna) zanikły w ogóle, albo ustąpiły pozycję pierwszą (dramat Wyspiańskiego) zainteresowaniom nie wybijającym się w okresie wcześniejszym (dramat Mickiewicza, teatrologia). Nowy poziom pracy dydaktycznej w szkolnictwie wyższym oraz nowy przedmiot badań i zainteresowań naukowych są podstawową cechą różnicującą działalność J. Saloniego w okresie warszawskim i łódzkim. Dokonanie najogólniejszego zarysu wysiłków twórczych i osiągnięć organizatorskich Juliusza Saloniego w zakresie polonistyki lat międzywojennych było głównym celem przygotowanego szkicu.